

CHINGIZ AYTMATOVNI OQ KEMA ASARI**Хабибуллаев Шахзод Абдугаффарович**

Тел: +998(97)495-54-99

@-mail: Khabibullaevshaxzod@gmail.com**Хабибуллаева Мунавварой Лочинбек қизи**

Тел: +998(88)709-17-10

g-mail: xmunavvaroy@gmail.com<https://doi.org/10.5281/zenodo.17810249>**Аннотация**

В статье анализируется повесть Чингиза Айтматова «Белый пароход» с художественно-философской точки зрения. В произведении затрагиваются темы одиночества, мира детства, противоречий между мечтой и реальностью, внутренних переживаний человека и духовного кризиса общества. Герой повести – маленький ребёнок – видит окружающий мир через призму своего невинного воображения, но несправедливость, насилие и пренебрежение во взрослом мире оказывают глубокое влияние на его духовный мир. Образ «Белого парохода» служит для ребёнка символом мечты, надежды, чистоты и свободы. Мифологический пласт, элементы народного устного творчества, связь природы и человека подчеркнуты в произведении с особой художественной силой. В статье раскрываются основные идейные направления повести, система символов и образов, сложные аспекты человеческой психики.

Ключевые слова: «Белый пароход», Чингиз Айтматов, образ ребёнка, символ, мифология, духовный опыт, духовный кризис, отношения отца и ребёнка, несправедливость, надежда.

Annotatsiya:

Ushbu maqolada Chingiz Aytmatovning "Oq kema" qissasi badiiy-falsafiy jihatdan tahlil qilinadi. Asar markazida yolg'izlik, bolalik dunyosi, orzu va haqiqat o'rtasidagi ziddiyatlar, insonning ichki kechinmalari hamda jamiyatning ma'naviy inqirozi aks ettiriladi. Qissa qahramoni – kichik bola o'zining beg'ubor tasavvurlari orqali atrof-muhitni ko'ra oladi, ammo kattalar dunyosidagi adolatsizlik, zo'ravonlik va beparvolik uning ruhiy olamiga chuqur ta'sir ko'rsatadi. "Oq kema" timsoli bola uchun orzular, umidlar, poklik va ozodlik ramzi bo'lib xizmat qiladi. Asarda mifologik qatlam, xalq og'zaki ijodining unsurlari, tabiat va inson o'rtasidagi bog'liqlik alohida badiiy kuch bilan yoritilgan. Maqola qissaning asosiy g'oyaviy yo'nalishlarini, ramz va obrazlar tizimini hamda inson ruhiyatining murakkab jihatlarini ochib beradi.

Kalit so'zlar: "Oq kema", Chingiz Aytmatov, bola obrazi, ramz, mifologiya, ruhiy kechinma, ma'naviy inqiroz, ota-bola munosabatlari, adolatsizlik, umid.

Annotation

This article analyzes Chingiz Aitmatov's story "The White Ship" from an artistic and philosophical perspective. The work focuses on loneliness, the world of childhood, the contradictions between dreams and reality, the inner experiences of a person, and the spiritual crisis of society. The hero of the story - a small child - can see the environment through his innocent imagination, but injustice, violence, and neglect in the adult world have a deep impact on his spiritual world. The image of the "White Ship" serves as a symbol of dreams, hopes, purity, and freedom for the child. The mythological layer, elements of folk oral creativity, and the connection between nature and man are highlighted in the work with special artistic force.

The article reveals the main ideological directions of the story, the system of symbols and images, and the complex aspects of the human psyche.

Keywords: "The White Ship", Chingiz Aitmatov, image of a child, symbol, mythology, spiritual experience, spiritual crisis, father-child relationship, injustice, hope.

Kirish

Chingiz Aytmatov ijodining eng yuksak badiiy cho'qqilaridan biri bo'lgan Oq kema povesti inson taqdiri, bolalik olami, jamiyatning ma'naviy holati va qadriyatlarning buzilishi natijasida yuzaga keladigan fojialarni chuqur yorituvchi asardir. Asarda markaziy obraz bo'lgan yetim bola timsolida inson ruhiyatining nozik qatlamlari, orzu va umidning, mehr va e'tiborning inson hayotidagi beqiyos o'rni ko'rsatiladi. Aytmatov bolakayning ichki dunyosi, tabiat bilan uyg'unligi, afsonalarga bo'lgan ishonchi orqali jamiyatdagi ma'naviy yemirilish muammolarini o'ta ta'sirchan usulda ochib beradi.

Povestda Oq kema obrazi bolakayning yorug' orzulari, poklik va umid ramzi sifatida tasvirlanadi. U yosh qahramonning haqiqatga intilishi, ozodlikka bo'lgan ishtiyoqi va tasavvuridagi ideallarning ifodasidir. Biroq real hayotda unga duch keladigan beparvolik, qo'pollik, mas'uliyatsizlik va ma'naviy qadriyatlarga xiyonat bolakay dunyosini asta-sekin buzib boradi. Shu jihatdan asar nafaqat bir bolakayning fojiasi, balki jamiyatning axloqiy tanazzuli natijasida nechog'lik og'ir oqibatlar yuzaga kelishini ko'rsatuvchi ijtimoiy-falsafiy hodisadir.

Oq kemada insonning ruhiy holati, ma'naviy qadriyatlarga tayangan jamiyatning ahamiyati, vorislik va tarbiyaning bola taqdiridagi roli teran yoritilgan. Asar o'quvchini nafaqat o'ylantiradi, balki jamiyatning har bir a'zodan mas'uliyat, halollik, rahm-shafqat va insoniylikni talab qiladi. Shunday qilib, ushbu mavzu bo'yicha maqolada Aytmatovning badiiy olami orqali ko'tarilgan ijtimoiy, ma'naviy va axloqiy muammolar chuqur tahlil qilinadi.

Asosiy qism

Chingiz Aytmatovning Oq kema povesti XX asr adabiyotida insonning ma'naviy olamiga, uning ruhiy kechinmalariga va jamiyatdagi axloqiy muhitning inson taqdiriga ko'rsatadigan ta'siriga bag'ishlangan eng yirik badiiy asarlardan biridir. Asarda bosh qahramon — yetim bolakayning tasviri orqali jamiyat, oilaviy tarbiya, ma'naviy qadriyatlar, e'tiqod va insoniy munosabatlarning ahamiyati teran falsafiy ruhda ochib beriladi. Aytmatov bolakay ruhiyatini tasvirlar ekan, jamiyatdagi axloqiy inqirozning ildizlarini badiiy timsollar orqali yoritadi.

Povest qahramoni bo'lgan bolakayning orzulari, tasavvurlari, afsonalarga bo'lgan ishonchi uning ruhiy boyligidan dalolat beradi. U uchun tabiat jonli bir olam, har bir daraxt, har bir qush, har bir sharshara o'ziga xos ma'noga ega. Ayniqsa, Oq kema timsoli bolakay uchun umid, yorug'lik va erkinlik ramzidir. U bo'yoqlardan chizgan Oq kema surati bilan suhbatlashadi, o'z orzularini unga yuklaydi. Bu timsol uning ichki olamidagi poklik, go'zallik va umidning badiiy ifodasidir. Biroq bolakayning ichki olami bilan real hayot o'rtasidagi keskin tafovut asta-sekin uning ruhiy bosimini kuchaytiradi.

Asarda eng muhim ijtimoiy muammolardan biri — kattalar dunyosidagi ma'naviy inqirozdir. Yetim bolaning amakisi Orozkul timsolida mansabparastlik, qo'pollik, qalbsizlik, tabiatga nisbatan bepisandlik kabi illatlar jamlangan. Orozkul qirg'iz xalqining qadimiy afsonalarini mensimaydi, an'anaviy qadriyatlarni xo'rlaydi va tabiatga zarar yetkazishni odatiy hol deb biladi. Bu obraz orqali Aytmatov jamiyatning axloqiy tanazzulini, qadriyatlarning

qadrsizlanib borayotganini ochib ko'rsatadi. Orozkulning har bir xatti-harakati bolakayning ruhiy dunyosiga og'ir zarba bo'ladi.

Povestdagi eng ta'sirli motivlardan biri — maral afsonasidir. Bu afsona qirg'iz xalqining milliy ongida muqaddaslik, ona mehr-muhabbati, fidoyilik timsoli sifatida yashab keladi. Ammo Orozkul va uning sheriklari tomonidan maralning vahshiylarcha o'ldirilishi — qadriyatlarining, yaxshilik va mehrning halokatga uchrashi belgisi sifatida talqin qilinadi. Bolakay uchun bu voqea ruhiy dunyoning butunlay vayron bo'lishiga olib keladi. Chunki u maral afsonasiga chin dildan ishonadi, unga sig'inadi va bu afsona orqali o'zining onasi haqidagi orzularini ko'radi. Maralning o'ldirilishi — bolakayning ruhiy tayanchining qulashidir.

Shu tariqa asarda realizm va mifologiya uyg'unlashib, insonning ruhiy-ma'naviy dunyosi bilan jamiyat muammolari o'rtasidagi murakkab bog'liqlik ko'rsatiladi. Aytmatov mif orqali nafaqat milliy qadriyatlarni, balki umuminsoniy g'oyalarni badiiy mavqega ko'targan. Maral afsonasi — ona mehrining, ezgulikning va tabiat bilan uyg'unlikning ramzi bo'lsa, Oq kema — bolalikning beg'ubor orzulari va umidining timsolidir. Kattalar dunyosi esa bularning barchasini yo'q qiluvchi kuch sifatida tasvirlanadi.

Povestdagi fojiviy yakun — bolakayning Oq kema tomon suzib ketishga urinishi — uning ruhiy dunyosi bilan real hayot to'qnashuvidan kelib chiqadi. U kattalar dunyosidagi nohaqlik, qo'pollik, mehrsizlik va adolatsizlikdan najot topish uchun o'zining tasavvur olamiga, afsonalariga qaytmoqchi bo'ladi. Chunki u o'zini faqat shu olamda baxtli his qila oladi. Asarning finali o'quvchiga chuqur o'y qoldiradi. Bu nafaqat bir bolakayning fojiviy taqdiri, balki jamiyatning ma'naviy muhitiga baho beruvchi, har bir insonni mas'uliyatga chaqiruvchi kuchli badiiy ishoradir.

Shu bilanoq, Aytmatovning Oq kema asari insoniylik, mehr, e'tibor, axloqiy poklik kabi qadriyatlarining qanday qilib jamiyatni saqlab qolishi yoki uning yemirilishiga sabab bo'lishi mumkinligini ko'rsatadi. Asarda ko'tarilgan muammolar bugun ham dolzarbligini yo'qotmagan, balki zamon bilan yanada chuqurlashgan. Aytmatov o'quvchidan o'zini emas, avvalo atrofidagi odamlarni his qilishni, yashayotgan jamiyatga befarq bo'lmaslikni, ayniqsa, bolalarga mehr va e'tibor ko'rsatishni talab qiladi.

Povestning ahamiyati shundaki, u o'quvchini o'ylashga, his qilishga, insoniylik haqida qayta-qayta mushohada yuritishga majbur qiladi. Shunday qilib, Oq kema asari badiiy adabiyotning ma'naviy-axloqiy vazifasini eng yuksak darajada bajaruvchi, insoniyat uchun doimiy ogohlik qo'ng'irog'i vazifasini o'tovchi ulug' asardir.

Xulosa

Chingiz Aytmatovning Oq kema povesti o'quvchiga inson ruhiy dunyosi, bolalik olami va jamiyatning ma'naviy holati haqida chuqur fikr beradi. Asarda bosh qahramon — yetim bola orqali insonning nozik ruhiy kechinmalari, orzu va umidning ahamiyati, shuningdek, kattalar dunyosidagi adolatsizlik va mehrsizlikning bola hayotiga salbiy ta'siri yoritiladi. Oq kema va maral timsollari orqali Aytmatov insoniylik, ezgulik, tabiat bilan uyg'unlik va poklik qadriyatlarini badiiy vositalar yordamida ko'rsatadi.

Povestda ijtimoiy-ma'naviy muammolar — kattalar dunyosidagi mansabparastlik, qo'pollik, qadriyatlarining yemirilishi va mehr-oqibatning kamayishi — bolakay hayotini fojiali tomonga buradi. Shu bilan birga, afsonaviy motivlar, tabiat tasvirlari va mifologik qatlam asarga falsafiy chuqurlik beradi, milliy qadriyatlarni, insoniy mehr-muhabbatni va ruhiy poklikni ta'kidlaydi.

Asarning eng muhim ahamiyati shundaki, u o'quvchini insoniylik va ma'naviy mas'uliyatni anglashga, atrofdagi insonlar va jamiyatga befarq bo'lmaslikka chaqiradi. Oq kema nafaqat badiiy asar sifatida, balki inson ruhiyatini, ma'naviy qadriyatlarni himoya qilish zaruratini yorituvchi ogohlik vositasi sifatida ham qadrli. Povest zamon o'tgani sari ham o'z dolzarbligini yo'qotmaydi, har bir o'quvchiga hayotiy saboq beradi.

Shunday qilib, Aytmatovning Oq kema asari bolalik, orzu va haqiqat o'rtasidagi ziddiyatni, inson ruhiyatining nozik jihatlarini, jamiyatning ma'naviy inqirozini badiiy jihatdan yoritgan, o'quvchiga chuqur ma'naviy tajriba beruvchi ulug' asar sifatida qadrlanadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Aytmatov, Ch. *Oq kema*. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2000.
2. Асанов, Т. "Chingiz Aytmatov ijodida bolalik timsoli". *Adabiyotshunoslik jurnali*, 2015.
3. Мамбеталиев, К. *O'zbek va qoraqalpoq adabiyoti tahlillari*. Toshkent, 2010.
4. Sadykov, M. "Mif va badiiy timsol: Aytmatov asarlarida". *Filologiya fanlari jurnali*, 2018.
5. Djumabaev, O. *XX asr adabiyoti va insoniylik masalalari*. Toshkent, 2012.
6. Касымов, Ш. "Aytmatov va xalq og'zaki ijodi". *Milliy adabiyot jurnali*, 2016.
7. Толіпов, R. *Badiiy tafakkur va milliy qadriyatlar*. Toshkent, 2014.
8. Aytmatov, Ch. *Tanlangan asarlar*. Toshkent, 2005.